

НАСТАВНИК, ПРОГРАМ, УЏБЕНИК И УЧЕНИК У

ПЕДАГОШКОМ ВРТЛОГУ СВЕВРЕМЕНА (крз призму прошлости у књизи *Педагогика*, Љ. М. Протића)

Које би уопште биле одлике квалитетног образовања? Пре свега а) квалитетан наставник (компетентан наставник који се усавршава и користи се свим актуелним примењивим методикама) б) квалитетан програм (програм који није детаљан и „окован“, који је једноставним и јасним смерницама оријентисан на исходе, односно на функционално знање, а не на садржај који треба репродуковати) в) квалитетан уџбеник (уџбеник који омогућава ученику да понови и примени усвојено знање на часу). Дакле, имамо три главна стуба која треба да развијемо. У чему грешимо приликом надоградње ових стубова? Као и увек, постоји много грешака које се могу исправљати и унапређивати: програми између садржаја и исхода, непримењивање функционалног знања и враћање на садржај, коришћење уџбеника као јединог наставног средства у настави, уџбеници који се „штанцују“ и такмиче у продаји, а не у квалитету, факултети који обучавају наставнике за научнике, а не за наставнике, стратегије образовања које су дугорочне али и измењиве у зависности од актуелних прилика итд...

Уџбеници су темељ образовања? Да! Уџбеници су темељ образовања уколико је образовање слабо или недовољно развијено! Само у таквом систему образовања, ни о чему се другом не говори, осим о грешкама у уџбеницима, куповини уџбеника, продаји и препродаји уџбеника, уџбеничким ратовима различитих издавачких кућа, ратовима аутора различитих уџбеника, одбрани уџбеника од антinationалних организација да уђу у садржај, покушај националних струја да се садржаји повећају и пониште ненационални и тако у недоглед. У свему томе заборавило се коме уџбеник служи – ученику. Зашто је ученику потребан уџбеник?

Можемо наћи низ дефиниција о уџбенику као наставном средству, али можемо рећи најједноставније: да се подсети на она знања и вештине кроз која га је научио, боље рећи у данашње време, „провео“ наставник на часу. И наравно, да провезба и примени знање уколико је уџбеник интерактиван у било ком облику. То је, дакле, најупрошћенија улога уџбеника. Зашто онда толико неповерење према уџбеницима? Зашто им се придаје толико велика важност, или им се одузима било каква важност? Уџбеник је нужан услов образовања, али није довољан, и није основни. Наставник је тај који би у данашње време требало да менторски води ученика кроз море важних и неважних информација (до којих врло лако и сам долази) како би усвојио знање. Да ли је наш систем изгубио поверење у наставника, или се наставник превише „ослонио“ на уџбеник?

Уколико погледамо друге земље, можемо приметити да су сва три поменута сегмента развијена у оним земљама које су развиле поверење према наставнику (компетентан наставник који је завршио факултет да би био наставник, не научник) који има „отворен“ курикулум коме креативно приступа, дакле, поверење у програм који развија креативност наставника, поверење у издавача, али пре свега, и на крају, поверење у избор наставника да ће изабрати најбољи уџбеник за своје ученике (јер као што се данас све прилагођава јединки, попут медицине, и образовање се мора прилагођавати сваком ученику, јер једнако образовање за све не значи и квалитетно образовање за све). Можемо рећи да је будућност образовања – отворен програм који компетентан наставник креативно користи у својој настави (интегративно, у контексту, индивидуално), кроз међупредметно

повезивање (границе појединачних предмета нестају те се кроз призму једног предмета предају и остали предмети не губећи никад из вида кључне компетенције), уз хеуристички уџбеник (прилагођен интерактивни уџбеник скројен за ученика на основу искуства и методичке вештине наставника). Да бисмо имали овакву будућност, биће потребно много снаге да се победи „страх од слободе”. Како бисмо отишли у ту, не тако далеку будућност (пошто многе земље већ имају или граде поменуте стубове квалитетног образовања), вратимо се још једном у педагошку прошлост како бисмо можда извукли неки вредан закључак за педагошку будућност.

Ако се истражује наша педагошка прошлост открићемо многе проблеме данашњице који су постојали и у прошлим вековима, пошто и образовни правци попут уметничких, културних праваца, почињу, трају, нестају и обнављају се у неком наредном периоду. Брз поглед на прошлост може нам дати *Педагогика* Љубе Протића, књига коју је објавио Завод за унапређивање образовања и васпитања 2008. године, и која представља интересантан скуп текстова човека који се бавио образовањем с краја 19. и почетком 20. века (<https://zuov.gov.rs/3d-flip-book/pedagoska-pitanja/>). Након првих страница његових текстова можемо приметити скоро идентичну педагошку стварност, сличност у многим темама, или поменутим стубовима образовања оног и овог доба. Због тога ћемо покушати да кроз његове текстове од пре скоро једног века анализирамо и направимо паралелу са данашњим образовањем.

За почетак, ако би неки савремени новинар објавио овај текст о уџбеницима (који је настао пре 94 године), нико не би приметио разлику од скоро девет деценија: „На прво питање морамо одговорити да је у нашим васпитним школама, првенствено народним, читав хаос или, како Немци кажу, Unfug, неред, разуданост, безакоње. Више се овде не може говорити о уџбеницима, о школским књигама, о којима се дуже размишља па онда састављају већ о фабрикацији многих често, слабих произвођача свега и свачега што се уноси у школу, па се тражи да купују деца и њихови родитељи. Пред очима се, рекао бих, нема више неки наставни план или васпитни циљ, већ ординарна трговина лошим фабрикатима или производима који су, по правилу, штетни за школу, за ученике и праве васпитаче, а од користи само произвођачима и књижарима. Хоће да се арча, трошка, материјалне добити и тога ради тежи се да се, што више може, експлоатишу ђачки родитељи. Штапају се књиге за све ученике, без икакве разлике, и сад ови треба да их купују и кад не знају још ни читати! На школској пијаци има књига за све наставне предмете и по свима разредима, и као да се не бирају средства како да се протуре ти свакакви књижурци, којих је и пре светског рата било много, а после овога доиста су небројени, неизмерни. И продуцирају их врло много, и који имају смисла за то и који немају само ако мисле да ће их моћи да протуре на великој школској пијаци. И сад неко ради тога пише школским надзорницима, не чудите се ако је то и какав школски обласни инспектор ранији или потоњи: ‘Вас само толико молимо да споменете... препоручите подручним Вам школама ради набавке за сву, школску децу... За Вашу услугу и труд нудимо Вам 5% од бруто цене... ако нам учитељи и у поруџбеници наведу да поручују директно од нас по Вашој препоруци. Ми ћемо о свему водити тачну евиденцију и у новембру о. г. израчунати Ваш хонорар и послати на Вашу адресу’. А ово значи: навали што више можеш да народ троши наше робе, па ће бити добро и за нас и за тебе!

Други некакав писац, боље рђав фабрикант, узме свој еспап под мишку, па иде од школе до школе, пресрећући по улицама и онда нуди, моли да наставници, и наставнице поруче његову робу. Том приликом оговара друге, а кад је потребно, он и прети, ако не обећају бити потрошачи његова еспапа.

Али се не може свуда стићи, па свуда лично оговарати. Онда се пишу читави расписи, као што је овај: 'Ни мало не сумњам да ћеш се ти тамо заузети да се у томе срезу што је више могућно употребе моје школске књиге. Оне су добро и пажљиво израђене а методски... Књиге тога и тога су исте оне раније, никакве разлике нема, и то је превара. Заузми се што више а у интересу школе и учитеља више но за мене лично. Образ наш заповеда да се моја та и та књига узме (запамти ово добро).' Вас интересује: чији образ он разуме под речи 'наш'? Свакако мисли на образ свих учитеља, као да сви они носе одговорност за његове лудорије јер несумњиво сам нема образа кад онако гадне и недостојне расписе може да шаље. И доиста човеку стаје памет од чуда кад чује и види ове увреде наставницима који треба да слушају овако недостојне рекламе и гадна, подла оговарања, каквим се не би послужио ни један прави пиљар. А овамо се непрестано истиче наставникова слобода и слободна утакмица и борба против државног монопола школских књига! Тако се жале поједини родитељи. И ето због тога је често неред у нашим школама. Због тога је често илузорна одредба да је школовање по Уставу бесплатно, јер школарину на особити начин наплаћују поједини спекуланти којима је добро школе, добро ученика и наставника последња брига, ако и о томе умеју и хоће да брину (Протић: 112-114)."

У горе наведеном тексту описано је либерално тржиште уџбеника у Краљевини Југославији између два рата. Ако данас прелистате новине у једној години на тему уџбеника, видећете низ оптуживања једних и других издавачких кућа, критиковање да директори и наставници узимају и добијају новац како би бирали уџбенике, критике родитеља које се односе на цену и квалитет уџбеника, али можемо приметити и идентичне мисли и акције о бесплатном школовању по Уставу и стога бесплатним уџбеницима. Агенти као да већ цео један век непрекидно иду од школе до школе и продају уџбенике и лобирају за одређене издавачке куће.

Сведоци смо времена у коме су у медијима присутне сталне полемике око националног и антинационалног садржаја у уџбеницима, и управо такво стање описује Протић, само у свом времену: „Измислила се понекад незгодна формула: да се ова или она ствар може одобрити привремено, па онда: само ово издање и то као приватно, као да је онда штета мања, а друго издање да се мора поправити овако или онако, а оно се никако и не поправља. Други пут се рекло да се све прегледа и проучи да ли нема што противно државним и националним интересима. И нашло се једанпут да нема ничега опасног, а пуштало се каткад и с доста антидржавног зато што се често узимало олако од стране овог или оног референта. Чак се дешавало понекад да су се уклањали људи с положаја што су нашли у неком уџбенику понешто сепаратистичко или противно државним и националним интересима, па то истакли! И то уклањали су их највиши представници просветне власти који су били позвани да штите државне и школске интересе (Протић: 115).” Због тога Протић, као и данас јавност, мисли да садржаји који обрађују прошлост морају бити квалитетно написани јер су од пресудног значаја за чување идентитета од малих ногу: „Читалачко градиво у старијим разредима народне школе је то које се односи поглавито и највише на оно што осветљава нашу прошлост, на оно што је било од пресудног значаја на нашу садашњост и будућност, јер је то и остављало дубљег трага и на душу нашега народа, па је то славио и овековечио (Протић: 130).”

Дакле, неповерење према онима који пишу уџбенике и онима који прегледају уџбенике није се променило ни после читавог једног века. И тада се сумњало да неко жели да кроз уџбенике убаца антинационалне интересе, као што смо сведоци и данас, где на недељном нивоу организације, политичари, родитељи износе неке грешке које су пронашли у уџбеницима, или неке теме за које мисле да им нема места ту, или износе свој став о некој

материји колико год се у њу разумевали или не. Нажалост, живимо у времену у коме се преко друштвених мрежа лако сви снабдеју знањем и могу говорити на компетентан начин о свакој области, и о свакоме и о свачему, те је немогуће супротставити се времену владавине критизерства и вратити га на поље праве критике. Данас свако суди, и „баца први камен” не гледајући ни у себе ни око себе. Где је излаз? Излаз, или боље рећи улаз у квалитетно образовање је, наравно, наставник!

Наставник је кључ, а доброг наставника треба платити, и треба образовати, и треба усавршавати. Дobar наставник и лоше уџбенике може користити или уопште не мора користити уџбенике. Дobar наставник и лоше програме наставе може спровести да они буду добри. Дobar наставник у мору лажних информација са друштвених мрежа, и сумње, и мржње, и неправде може своје ученике да проведе између „сциле и харибде” до функционалног знања и критичког мишљења. Уз доброг наставника, добар систем и подршка при његовој пловидби је сигуран правац развоја, а уџбеници и сви остали чиниоци једног образовања ће следити правац или их неће бити, односно неће сметати. Када сам већ поменуо да добром наставнику не треба уџбеник, Протић пише 1928. године: „Научна педагогика, међутим, сматра да се прави васпитач, који хоће да изазове интересовање код својих ученика, никад не може везати ни за најбољи уџбеник и то не само што се тиче реда градива којим оно долази него и што се тиче самог градива. Ниједан уџбеник не ослања се на аперцептивне представе појединих ученика, кад излаже ма које наставно градиво, јер их и не познаје, пошто се зна да је духовна садржина сваког ученика различита и може се упознати тек непосредним разговором наставника и ученика. Зато ниједан уџбеник и не може бити прави извор правог учениковог сазнавања. То може бити једино она конкретна грађа коју наставници и ученици стално заједнички обрађују и потом у систематику уређују. У старијим разредима, управо у најстаријим по гимназијама и једва у грађанским школама уџбеници за извесне предмете могу послужити само за понављање ради утврђивања и бољег памћења (Протић: 116).”

Као што се у уметности правци рађају, нестају и опет настају, попут историје која се понавља, и педагогика се креће у властитој цикличности. Можемо приметити у прошлости пут од „бубања” и „катедра наставе” до активног и примењивог учења. Из само неколико пасуса Љубе Протића препознајемо тада као и сада исти идеал: да ученик стекне примењиво знање и вештине, а да настава буде интерактивна и проблемска, јер се само тако најбоље стиче знање, односно, остварују се исходи програма, тако да можемо додати да је један од показатеља лошег образовања и лош програм, односно наставник који користи уџбеник као једино наставно средство за своје предавање. Нажалост, такав случај имамо и пре сто година: „На ово се мора одговорити, кад се хоће правилан рад, онда су штампани уџбеници апсолутно непотребни. Чим пак неко хоће да правда уџбенике многим градивом које наставни програми траже и недовољним временом, онда се тај и нехотично издаје да неће да се правилно ради, већ тражи да ученици уче и из уџбеника (Протић: 120).” А када смо код уџбеника и наставника, и сада као и тада можемо рећи: „...врло је много примера да се наставник ограничи на какав уџбеник и излаже градиво према њему, и не знајући да он има доста којечега погрешног. Наставнику је дужност после онога што је истакнуто напред, под један, потражити грађе појединим изворним списима, упоредити је, па издвојити оно што је најзначајније, што је несумњиво и то разрадити и онда по спремљеној припреми обрађивати. Нови, млади наставници треба да задуже времена израђују припреме за свако предавање (Протић: 87).”

Многи наставници данас своје часове прилагођавају и планирају према уџбеницима, а не према програму наставе и учења. Ипак, ако се вратимо на почетну мисао, уџбеник није

нужан услов за квалитетну наставу, стога прелазимо на нужан услов, а то је наставник, који одговорно учествује у избору уџбеника и материјала за своје ученике. Тако, ако сад спојимо наставника, програм и уџбеник, и све горенаведено, долазимо до модела где кажемо: наставник је нужан услов квалитетног образовања, а довољни услови су уџбеници и програми.

И ново и прошло доба **не тражи наставника који зна, већ наставника који учи**, то је разлика, да ли хоћемо нпр. историчара, или наставника историје који унапређује систем наставе а не научно-истраживачко знање. Наставник будућности мора бити носилац промене и прилагођавања, а задатак школе је да пружи истраживачке методе, постави проблем. Дакле, потребно нам је знање које мисли, а не знање које образује.

Последњих година педагошке науке у другим земљама померају фокус са ученика на наставника, схватајући да је у свим земљама које су по резултатима високообразоване, наставник тај који је кључ. С тим у вези треба и да мотивишемо наставнике, да их померимо из зоне комфора, подстичемо их не само материјално већ пре свега кроз могућност напредовања, каријерног вођења, стварајући услове да стручно усавршавање одговара потребама наставника, развијајући алате за међусобну размену знања и сарадњу међу наставницима и установама.

Такође, паралелно треба да унапредимо систем бирања и мотивисања талентованих нових наставника, како приликом запошљавања, тако и приликом уписа на факултет, јер постоји велики јаз између теорије и праксе. Учионица није место где се знање преноси непрестаним понављањем чињеница, већ је почетно место на коме се ствара низ могућности за стварање знања код ученика.

Шта је програм образовања? Једноставно, курикулум или програм јесте скуп знања и вештина које би ученик требало да усвоји у различитим периодима тј. разредима учења. На основу тог скупа, наставник прави свој план у једној години како би најбоље са својим одељењима дошао до усвајања тог знања. Пре него што је наставник постао наставник, било је потребно да се на свом факултету образује у два смера. У једном смеру некога ко зна, научно-истраживачком, а у другом смеру – педагошком, како знање пренети тј. водити ученика ка усвајању знања. Због тога отворени курикулум не представља проблем наставнику који се пре рада у школи образовао као наставник, већ му омогућава да слободно креира своје преношење знања у складу са индивидуалним разликама ученика и свог одељења. Потребно је оснажити наставника, а потом му дати аутономију и креативност у односу на курикулум. Независан, искусан наставник који усавршава начин преношења знања, умрежен са другим наставницима, ширећи искуство, јесте кључ успеха. Ево како Протић објашњава курикулум и наставу у првој половини 20. века: „Шта сваки наставник има да обрађује прописано је наставним планом и програмом. Наставни план, познато је, мора да обухвати све предмете без којих не може да буде потпуног и свестраног духовног развитка дечјег. Из сваког наставног предмета одабира се градиво, које има праве вредности по дечји развитак. Овај избор не зависи од наставника, јер га прописује школска власт. Али то не значи да је наставник разрешен да и сам о томе размишља. Напротив, он свакој наставној грађи из свих предмета мора тражити смисао и наћи га. Зашто је извесно градиво узето да се обрађује? Шта му је ближи, специјални циљ и како ће се овај довести у склад с највишим наставним, па онда највишим васпитним? (...) То мора да пронађе сам наставник, да одабере шта треба да се обрађује, да одреди место кад и у ком обиму да се разрађује, да све то лепо распореди и доведе у везу с осталим градивом ради јединства свести, ради концентрације мисли и општег целокупног духовног живота ученичког. Без овога и најоправданије градиво промашиће свој прави циљ, јер иначе не може да служи

правом образовању дечје свести. Из овога је јасно да добри наставни планови и програми, па ма били и најидеалнији, не износе, јер то и не могу, у свима детаљима све, и с тога не чине непотребним размишљање наставниково о овим стварима, тим пре што ми не сматрамо да наставник има само да утиче како ће ученици механички савладати и запамтити шта се наставним програмом тражи. Није у настави главно да се градиво запамти, већ то како ће оно утицати на интелектуални и морални развитак дечји; хоће ли зазивати интересовање и вољу, другим речима: хоће ли се усвајањем градива и васпитавати ученик, јер са Хербартом, наставу, која и не би васпитавала, ми не признајемо нити је можемо одобрити (Протић: 86).”

У горенаведеном тексту многи педагози би могли сада цитирати низ научника педагошких дисциплина, низ стратегија образовања које говоре потпуно исто што и Протић, што значи да сама реч „унапређивање” јесте реч која нема краја, јер једноставно, образовање је немогуће ставити у калуп и по том моделу имати га успешно за сва времена. Видимо да се за успешним образовањем непрекидно трагало, и да је пре сто година идеал био као и садашњи, да наставник сам обликује своју наставу креативно како би на најбољи начин обликовао и развијао дечју свест. образовање иде у корак с временом, а како се време данас брзо мења, тј. промена је очита у последњих сто година и све је убрзанија, самим тим и образовање не може имати један систем, већ се мора користити свим оним пређашњим да би могло да одоли изазову будућег. У односу на времена када знање и информација нису били надокхват руке, када је репродукција и памћење и записивање од оних који знају била главна метода образовања, данас дословно имамо „знање у руци” у виду мобилног телефона. Данас је главна метода усмерена на то како искористити гомилу непотребних или потребних информација које примамо у неколико тренутака и применити их.

Како је наставник кључ образовног система, свако ће поставити питање како добити, односно како мотивисати наставника да буде квалитетан, јер добитна комбинација система је квалитетан наставник са квалитетним руководством који пружа квалитетно образовање сваком ученику. Министарство може побољшати систем уколико има јасну стратегију која се бави свим овим карикама које напослетку резултирају квалитетом.

Сваки народ жели боље учитеље. Наставничке плате, одговорност, стручна спрема, професионалност, од земље до земље варирају. У азијским земљама наставник проведе најмање 16 сати са ученицима ван обавезних часова, у Финској је одавно стручна спрема обавезно на нивоу мастера, у Естонији због недостатка наставника стручност се минимализира итд. Многи су приметили да плате нису једини мотиватор, али је нужен услов за мотивисаног наставника кроз платне разреде. Тога је било и у Протићево време: „Ако је награда мала, онда се често и код најодушевљенијег радника јавља незадовољство, које чини да се не одаје свом послу с преданошћу, па зато и не може да постигне онај идеални, велики задатак, који има. Незадовољству је узрок, на првом месту, то што наставник због мале плате не може да подмири своје потребе као интелегентан човек и као глава породице (Протић: 105).” Често можемо данас чути од директора школа, фразу: „Ја бих им дао највећу плату, али онда бих од њега тражио...”, потпуно сличну Протићевој: „Наставницима свима треба учинити све, па онда тражити од њих све, иначе свесно хоћемо да смо у заблуди (Протић: 288).” И тада је постојала јавност која мисли да су наставници претплаћени, мерећи им сате проведене у школи и сате проведене на распусту, поредећи наставнички позив са другим тежим занимањима. Наиме, слична полемика око наставника, добрих и мање вредних се увек водила (као и у другим системима – имамо оно Паретово правило да 20% запослених у фирми даје 80% резултата) па тако и у оно време, као и у ово, имамо квалитетне наставнике без обзира на плату, као и оних који говоре *колико сам плаћен добро и ово радим*, немотивисане који „одрађују” посао, и не би да мењају устаљене

процесе. Имамо и младе наставнике који дођу тек с факултета, и мисле да треба да прикажу све шта су научили, истраживачке, научне и сваке врсте свог студентског рада, а затим брзо нестану у зони комфора.

Углед наставника се данас описује као детронизован у друштву, уз опаску да некада то није било тако, па се често узимају примери из прошлости (ако не рачунамо наставника у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, с обзиром на то да је то један систем у коме је природно или вештачки сваки посао био угледан, долазимо до Протићеве прошлости пре Другог светског рата која је била скоро идентична према наставницима). Двадесетих година 20. века година стање је следеће: „(...) потенцира помисао: да се учитељи често потцењују, не цене у друштву како би требало с обзиром на њихов задатак и рад. Ово, дакле у социјалном погледу, потцењивање учитеља види се из факта да многи јавни службеници, чији рад нема већег значаја по друштвену заједницу од учитељског, ипак зато боље су награђени. Учитељи с правом упоређују себе и своју спремину са спремом тих службеника па онда своје послове и њихове и онда и плату. И кад нађу да им се чини неправда, онда је сасвим природно што се јављају непријатна осећања, незадовољство, који их тера да често напусте струку, ма како је волели, и да се одају пословима, где ће им бити обезбеђенији живот, или, ако остану учитељи, не раде с вољом. Истина је, да васпитачки посао захтева да се ради из љубави, из одушевљења, а не из себичних обзира. Али то исто тражи се и на осталим пољима друштвеног рада, и онда треба бити правичан према свима па не давати једнима више, ако више не заслужују. Кад год се говори о материјалном стању учитеља, онда се истичу две ствари против поправке њихових финансијских прилика: 1. да су данас учитељи довољно награђени према ономе каква им је некад била награда и 2. да већим платама смета велики број учитеља. Има их много, па се не могу да даду веће плате, јер би изнело много, и државни буџет би се несразмерно оптеретио (Протић: 106).” Да ли претходни пасус можемо ставити као опис сваке године у претходних неколико деценија? Имамо идеал у коме истичемо чувену сентенцу, *ако хоћемо богато друштво, треба да улажемо у образовање*, али нажалост, у многим земљама то остаје као идеал, и дакле, проблем се није променио, па чак и поређење, јер Протић пореди рад с почетка 20. века са наставницима 19. века: „Али, упоређујући ово како је данас с оним што је некад било, заборавља се, или можда и намерно прелази преко тога: ко су и какви су били некад учитељи, и ко су и какви су ови данас, од којих се тражи да су зналци и уметници у свом раду а не занатлије (Протић: 107).”

Дакле, можемо рећи да је вековна борба на овим просторима таква да морамо објаснити да наставници који не производе производ, већ нешто што ће друштву донети много тога једног дана, постају, или треба да постану професионални уметници у свом раду, али вредновање и плаћање тог посла ће увек бити неједнако, колико год наставник био усавршен, јер: „Нема пречег ни значајнијег друштвеног рада од васпитања народне омладине. По чему би се могло узети да је на пример пречи неки други рад од васпитања и да треба боље платити поштаре, порезнике, полицајце и др.? ...Потребно је, дакле, и ради угледа учитељског изједначити их и у рангу с осталим јавним службеницима, па им дати плате према принципу једнакости (Протић: 108).”

Када се говори о образовању и потреби стицања знања, и онда, а данас још више, један посао је потребнији него други. Васпитање. Ако сагледамо убрзано време у коме живимо, и породицу и друштво које се често не сналази најбоље у васпитавању као и формирању социјалне и емоционалне интелигенције, јасно је зашто у школи као установи која је микрогледало друштвене стварности васпитање постаје основни задатак. Тако је било и у прошлости: „Задатак васпитања се често различно одређује. Тако га неки одређују

само на основу искуства, и траже да се васпитањем постигну, на првом месту личне користи. На основу таквог гледишта, они траже, да је у наставним програмима само градиво које ће у највећој мери бити од користи и у доцнијем животу, а донекле чак и оно које може бити од штете. Такво је схватање у одређивању васпитног задатка погрешно јер васпитању није циљ стручна спрема, а само од стручне спреме тражи се да донесе и материјалне користи. Васпитањем се хоће да потпомогне развијање васпитаника, да би могли постати људи, зато се задатак васпитања мора извести из општег задатка човека, који прописује етика (Протић: 221).” Само добар васпитач је и добар наставник и обрнуто.

Ако у данашње време не можете наћи занимање, за које је неко стекао стручну спрему почетком осамдесетих година, а да није морао да се стручно усавршава и у данашње време да би применио то знање, од аутомеханичара до научника, онда је потпуно јасно да ни наставничко занимање не може за себе рећи да је толико универзално да нема потребе ишта мењати у начинима и методама поучавања. Професионални развој, односно усавршавање наставника се мора обављати свакодневно. И тада су тога били свесни па је Протић дао неке смернице за обезбеђивање развоја:

1. Сталним, непрекидним учењем и усавршавањем у педагошкој теорији;
2. Испитивањем дечјег духа уопште, како својих васпитаника, дакле личним искуством, тако и читањем литературе о овим питањима;
3. Сталним везивањем педагошке теорије с праксом, да би знање прелазило у умење.

За усавршавање педагошког такта треба још, сем овога, и:

- А. неизмерене љубави ка васпитачком послу, и
- Б. најтоплије родитељске љубави ка васпитаницима.

Без овога двога не може да буде ни онога трога, што је наведено горе под 1, 2, 3. Педагошки такт претпоставља, дакле, непрекидни рад васпитача и у теорији и у пракси, из чега излази да се наставничково усавршавање не може никад сматрати да је довољно, да је завршено. И овде, дакле, и у овом смислу вреди народна изрека: „Добар се поп до смрти учи”.

Поредећи са Протићевим белешкама, у време када је он говорио о индивидуалној настави, данас се све више користе различити термини: учење у контексту, интегративна настава, индивидуална настава... Сваки ученик има своје специфичности и тек кроз сагледавање шире слике (социјални аспекти, психолошки, индивидуалне разлике, интелигенција итд.) можемо пружити квалитетно образовање сваком ученику. О томе пише и Протић: „Препоручује се писмено израђивање слика индивидуалности појединих ученика. Васпитач који би ово доследно изводио, постигао би и далеко већи успех у раду но што је данас могуће. Ове границе, као што је споменуто, чини вазда, на првом месту, индивидуалност под којом се разуме она првобитна одређеност сваког васпитаника, која већим делом остаје непроменљива и у доцнијем животу, и која чини да се један од другог ма у чему разликујемо. Стога се мора индивидуалност, као најјача сила, имати у виду, и према њој подешавати васпитни рад јер, и ако јој се буду чиниле сметње, она се неће изгубити, већ ће се све више истицати. Зато и јесте дужност васпитачу да упознају своје васпитанике (Протић: 227).”

Програм у контексту би данас назвали оно о чему Љубомир Протић тада пише: „Искуство нас учи, да је духовна садржина друкчија, ако је дете одрасло у селу, и кретало се у оној природној слободи, каква је тамо, а друкчији, ако се родило, особито, у већем граду, па ту и одрасло. Ако је одрасло у селу, више је имало опажања из природе и стога ће имати више представа о појединим природним предметима. А међутим деца из градова биће

у том погледу куд и камо сиромашнија. (...) А да је ово потребно, доказ нам је и та доконост што се и доцније у школи тражи, да се ученици изводе у поље и село, а из села у град, како би и сами, на тај начин, стекли што више представа које ће олакшати васпитни рад и осигурати већи успех вештачких средстава, која се у васпитању узимају. Јер, тек после овога може бити говора о свесним васпитним средствима која се узимају на основу психолошког проучавања духа дечијег (Протић: 229).”

Програм као основа образовања је основни елемент којим се образовање побољшава. И као што видимо и у савременом добу, тако и у прошлости, потрага за добрим програмом је била слична, и изискивала је одговоре на слична питања. Како програм приближити функционалном и примењивом знању, тј. како стечено знање прилагодити реалним условима у којима је знање примењиво, а та реалност чека одмах иза угла или у неким случајевима, наступа и током образовања? Опет, савремено доба од наставе тражи да буде приступачна и занимљива: „Многи су мислили, а има их доста који и данас мисле, да треба у школи предавати тако да настава буде занимљива, и да буде као нека игра, јер ће ученици тада боље учити. Ако се ово усвоји као добро, онда би значило, да су интереси средство, а да је знање, које се у настави стече, циљ... Нажалост... Свуда се гледа како се даде ученицима што више знања, без обзира хоће ли то знање служити образовању воље (Протић: 253).” На овом месту се поставља питање: какве интересе треба стварати и неговати у настави? Да ли треба да сваки ствара интересе по својој вољи и својих ученика, или и ту има неких закона, који су општи за све?

Нико, нити у једном добу, не жели да преноси знање које нема примену, које је само репродукција информација. „Зато је потребно да настава упуту ученике, и како да најбоље примене знање у раду у практичном животу, где се потпуно и развија воља и карактер. За овај се циљ узима и пети ступањ наставне методе после завршеног учења, ступањ примене. ...да и ми тражимо да школа служи животу, и то животу у коме ће бити станка за све чланове друштва (Протић: 279).”

Данас знамо да је програм у контексту, оријентисан на исходе, овој генерацији донео развијено образовање у свету. Знамо и да је међупредметно повезивање данас метода која даје добре резултате. Тако се и у оно време питало: „Прво питање, које овде треба пречистити, то је: да ли треба материјал из појединих наука у којима се ученици уче, доводити у неку међусобну везу или је то непотребно. Учењем појединих наставних предмета образује се мишљење ученика. Да би воља била постојанија и одлучнија, треба да буде јединства у мишљењу, а да би овог било, треба да се наставни материјал доводи у везу. Из овога излази, да је потребна концентracија целокупне наставе. Начин, како да се постигне јединство у мишљењу и свести, треба да покаже психологија. А она нас учи, да и дух човека тежи за јединством. Наставник мора увек доводити знање из разних предмета у међусобну везу, уколико се то може, и старати се да у мишљењу ученика не остане никакве празнине. Кад се тражи концентracија целокупне наставе, то јест, да се све знање, које се ученицима у настави даје, доводи у везу, онда поуздано мора бити и неки наставни предмет, који ће бити центар у настави, и око кога ће се груписати сви остали предмети (Протић: 263).”

На посредан начин, до квалитетног образовања не можемо стићи без улоге родитеља. Нажалост, данас због неповерења у систем односи са родитељима су више него лоши. Родитељи су се углавном окренули критизерству; врло често идентификујући се са децом уједначавају став о непотребности школе и наставничких поступака (којих наравно има и лоших), генерализацији и нетрпељивости. На тај начин се поништава много тога доброг што се научи у школи. Свако ко ради у образовању, од школе до министарства, у себи или

између себе говори да су родитељи из генерацију у генерацију све гори и гори, да се према школи понашају бахато, неповерљиви су, оговарају наставнике, критикују њихов рад пред децом, и очекују од школе да добију „готов производ”, паметног, васпитаног ученика, а ако то није случај, онда је крива школа. Ако су родитељи од оног доба до данашњег све гори и гори, по том принципу, пре сто година су бар упола били бољи него данас, међутим, то није случај: „На жалост изгледа да је родитељска свест слична, само су нијансе у питању, или систем који допушта превише уплитања. Они не умеју да васпитају, а уколико би и умели, неће, мислећи да су извршили своју дужност, кад пошаљу децу у школу (...) одговорност за мањи успех у васпитању данас носе обе стране, ма да се може каткад чути као да се наставника не тиче васпитање, будући да су они позвани да само уче ученике (Протић: 152).”

Универзално мишљење родитеља и јавности о школи и 1922. и 2022. године је: „Не ваља школа, не ваљају наставни план и програм! Од деце се много тражи, сатреше се учећи и пишући”, тако мисле једни, док према другима учитељи ништа не раде, само се шетају и играју се с децом! Професори такође не раде ништа, деца само дангубе, школа не спрема ученике за живот. Сто људи, сто ћуди. Како ће помагати родитељи школу и наставнике кад о њима имају рђаво мишљење?

Једини начин јесте сагласје и прихватање, како Протић и предлаже: „Родитељске вечери су заједнички, слободни састанци родитеља и наставника, на којима се узајамно саветују о васпитним питањима, која су од општег интереса, заједнички их претресају, а према потреби доносе и одлуке, које ће за све њих бити обавезне, ма да се морају избегавати резолуције које нико неће хтети извести. На овај начин тежи се да се првенствено постигне сагласност између родитеља и наставника, да би се тако кућа и школа ујединиле у васпитном послу ради успешнијег, правилнијег и поузданијег васпитања омладине. Школа и кућа... раде једна другој насупрот. Учитељ се мучи, напреже се али и поред најбоље спреме и воље за рад нема успеха, те брзо клоне и изгуби одушевљење. Али и родитељи тада устају против школе и против учитеља, па често дође и до отвореног непријатељства (Протић: 162).”

Уколико би у наредним годинама факултети акредитовали програме у којима се тежиште изучавања ставља на методичко-дидактичке вештине, где би се на таквом мастер смеру истраживало и учило како се учи и преноси деци знање (пошто сада знања има свуда и без наставника), добили бисмо будући наставни кадар који може да изнесе отворени курикулум уз међупредметно повезивање засновано на кључним компетенцијама. Такав наставник успешно изводи и води реформу у далеку будућност. Такав оснажен наставник може да реализује програм само са најосновнијим моделом, који му оставља велики простор за слободно и креативно деловање. Таквом наставнику наше институције унапређивања образовања би требало да пруже подршку и подстицаје у свакој школској управи, кроз мрежу саветника широм земље. Наставник треба да буде слободан и креативан, али не сме бити сâм и без подршке просветних институција, родитеља ученика, и других важних чинилаца једног друштва и уређења, јер наставник, односно образовање представља најважнију карику која спаја важне чиниоце сваког друштва. Неговати доброг наставника је циљ сваког развијеног образовања, па и сваког времена: како прошлости и садашњости тако и будућности.

Др Златко Грушановић